

9. Мещерякова С., Авдеева Н. С чего начинается личность // Дошкольное воспитание, 2004, №8. – С.86-94.
10. Павлова Л.Н. Знакомим малыша с окружающим миром: Кн. для раб. дошк. учреждений. – М.: Просвещение, 1987. – 224 с.
11. Психологический словарь / Под ред. В.П.Зинченко, Б.Г.Мещерякова. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.
12. Развитие самостоятельности и активности в дошкольном возрасте: Сб. научных трудов / Отв. ред. Т.И.Бабаева. – СПб., 1996.
13. Словарь психолога-практика / Сост. С. Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, 2001. – 976 с.

The article opens the issue of the child's early childhood development and autonomy as the basic characteristics of the young child's personality.

Keywords: personality, early age, the child early age, the young person.

Отримано: 12.02.2010

УДК 37.018.1:159.923

Л.Й. Єзерницький, С.О.Ренке

ХАРАКТЕРИСТИКА ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ

Стаття розглядає стосунки між батьками та дітьми; негативні фактори батьківського виховання як чинники погіршення взаємостосунків між дітьми та батьками, а також погіршення особистісного розвитку дитини.

Ключові слова: стосунки, виховання, розвиток, поведінка, особистість, самооцінка, педагогічні проблеми, соціалізація, психологічні механізми.

Статья рассматривает отношения между родителями и детьми; отрицательные факторы родительского воспитания, как факторы ухудшения взаимоотношений между детьми и родителями, а также ухудшение личностного развития ребенка.

Ключевые слова: отношения, воспитание, развитие, поведение, личность, самооценка, педагогические проблемы, социализация, психологические механизмы.

У повсякденному житті ми часто стаємо свідками різних стосунків: від щирих і доброзичливих, до нервових і агресивних. В основі першої групи лежать повага і взаєморозуміння, в основі другої – нестриманість і неприйняття. Одні викликають у нас захоплення і задоволення, інші – негативні реакції. Але і перші, і другі повинні спонукати всіх, а особливо батьків, до роздумів над тим, чому так відбувається, що веде до взаєморозуміння, а що тому заважає. Давайте і ми спробуємо в цьому розібратися.” Головне, що треба усвідомити – стійкість гуманних взаємин досягається тільки в результаті усвідомленої потреби (для чого?), розуміння вірності (що це?) і наполегливого прагнення до них (яким чином?) у неперервному педагогічному процесі. Це своєрідні сходинки як усвідомленого прийняття такого типу стосунків батьків і дітей (який обов’язково буде поширюватись і на інших людей як норма людських стосунків), так і його реалізації, завдяки знанням і вмінням їх досягати. Ці знання і вміння повинні бути чітко підпорядковані єдиній меті, завданням родинного виховання, спиратись на стратегію виховання дитини в сім’ї (як загальну, так і вікову), програму підготовки дитини до самостійного життя, створені на її основі індивідуальні моделі виховання з урахуванням можливостей кожної конкретної дитини. Саме вони визначатимуть зміст і форми взаємин батьків і дітей [9, 17].

Найголовніше завдання родинного виховання полягає у тому, щоб підготувати дитину до самостійного життя, сенс якого не тільки у здатності обслуговувати себе, а й у вмінні жити безконфліктно, з радісним серцем, своєю працею приносити користь і задоволення собі та іншим. Його розв’язання досягається поетапним вирішенням більш конкретних завдань, які зумовлені віковими можливостями та потребами вчасного розвитку дитини.

Економічні, соціальні, політичні та культурогенні перетворення, які відбуваються в нашому суспільстві, часто-густо породжують численні педагогічні проблеми сім’ї або, принаймні, їх посилюють і поглиблюють.

Цілеспрямоване та комплексне вивчення сучасного стану сімейного виховання дозволяє виокремити найбільш актуальні педагогічні проблеми, вирішення яких потребує спеціальної підготовки батьків, фахової допомоги спеціалістів та наукового забезпечення на теоретичному й практичному рівнях.

Першочерговою педагогічною проблемою є відсутність єдиної стратегії виховання дитини, недооцінка періоду дошкільного віку в розвитку особистості, нерозуміння його цінності та унікальності, недостатня готовність батьків до виконання виховної функції.

Причина цього криється в обмежених знаннях з вікової педагогіки, психології та фізіології і виявляється в недостатніх навичках спілкування з дітьми, у некритичному ставленні до особистості педагогічної діяльності, нездатності прогнозувати виховний процес у сім'ї та його наслідки. Як окремі педагогічні проблеми можна розглядати невміння батьків користуватися методами сімейного виховання, особистісну поведінку батьків, яка не завжди є педагогічно доцільною, та спровоковану нею поведінку дітей, незнання особливостей первинної соціалізації, дитячої субкультури, вплив засобів масової інформації та індустрії розваг на формування особистості дитини.

Як свідчать численні опитування, батьки не мають чіткої стратегії виховання дітей у сім'ї, оскільки в останнє десятиліття змінились як самі умови життя, так і пріоритети сімейного виховання. Втрата традиційних орієнтирів та ідеалів старших поколінь, певна невизначеність значної частини молоді щодо особистої стратегії поведінки, загальна розгубленість за умов перебудови суспільства висунули на перший план найпростіші проблеми виживання. Однак нині тенденція вироблення такої стратегії стає вже помітною.

Орієнтація суспільства на розвиток ринкових відносин у сфері виробництва, комп'ютеризація засобів виробництва та більшу відкритість для інтеграції в нашу культуру інших культур на перше місце висувають бажання батьків бачити свою дитину майбутнім комерсантом, програмістом чи перекладачем. Відповідно до цього батьки стурбовані тим, щоб виховати в дітей прагматизм, раціоналізм, волю до перемоги. Часто вони власною поведінкою подають дітям приклади агресивності, вважаючи таку в сучасних умовах життя надзвичайно важливою якістю ("Якщо ти не встигнеш щось ухопити, це зроблять інші"). Водночас такі особистісні якості, як доброта, уміння співчувати й допомагати іншим, у сучасній ієрархії батьківських цінностей посідають значно нижчі місця.

Характерною особливістю сучасного сімейного виховання є також суттєве обмеження можливостей соціального оточення дитини; молоді батьки намагаються перешкодити впливу на дитину бабусь і дідусів з їхніми "допотопними" моральними цінностями; спілкування з ровесниками, в основному, обмежене часом перебування в дошкільному закладі; спілкування з іншими людьми (сусідами, знайомими або малознайомими) вважають небажаним. Діти рідко відвідують театри, виставки, ходять на екскурсії чи граються на подвір'ї разом з батьками. Таким чином спосіб засвоєння світу для дитини перетворюється з безпосереднього на опосередкований.

Сучасні батьки прагнуть того, щоб їхня дитина якнайраніше почала займатись музикою або танцями, вивчати іноземні мови та опановувати комп'ютер. З одного боку, це нормально, а з другого – батьки не завжди орієнтуються на здібності дитини, її інтерес, відповідність віку дитини такому виду діяльності, зрештою – на її стан здоров'я. Зміст дитячого життя планується тільки батьками: вони самі вирішують, що їй цікаво, а що – ні, чим вона повинна займатись і чого навчатись. Така поведінка батьків отримала назву "синдром зрощування дітей у заданих умовах". Інакше кажучи, діти відчувають з боку дорослих постійний тиск, суть якого полягає або у вимогах обов'язкового успіху, або в очікуванні на нього.

Порівняно з іншими соціальними інститутами, сім'я має певні особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини. Розглянемо їх:

1. Наявність усіх форм життєдіяльності людини, що реалізуються через функції сім'ї. У результаті сім'я формує власний спосіб життя – мікрокультуру, основою якої є цінності й елементи культури суспільства чи окремих його соціальних верств.

Отже, на думку А. Карлсона, сім'я – це суспільство в мініатюрі, з якого вибудовується соціальна взаємодія загалом [4].

2. Включеність дитини в сім'ю з дня її народження, формування саме в сім'ї перших уявлень про те, що добре і що погано, що таке добро і зло, коли дитина найбільшою мірою сприймає виховні впливи. Фактично сім'я є першою сполучною ланкою між людиною і суспільством, яка передає від покоління до покоління генетичний код, певні соціальні цінності, що на суб'єктивному рівні є ціннісними орієнтаціями членів сім'ї.

3. Безперервність і тривалість контакту людей різної статі, віку, з різним обсягом життєвого досвіду спричиняються до інтеріоризації дітьми зразків поведінки насамперед батьків і тільки потім – людей поза сім'єю.

4. Переважно емоційний характер зв'язків між членами сім'ї, що базуються на любові і симпатії, створює сприятливу основу для спрацювання таких неусвідомлюваних дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне "зараження". При цьому забарвленість емоційних контактів впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою і оточенням.

Особливо значна роль сім'ї у становленні особистості дитини є на первинному етапі її соціалізації [10].

Так, на першій стадії (до одного року) дитина розвивається за віссю "довіра – недовіра". Ступінь розвитку почуття довіри до інших людей і світу загалом залежить, насамперед, від якості материнської

турботи, причому не так від кількості їжі чи ласки, які здатна надати мати, як від особливостей спілкування, здатності матері передати відчуття стабільності, тожності переживань, того, що вона є людиною, якій можна довіряти.

На другій стадії (1–3 роки) дитина розвивається за віссю “автономія – сором і сумнів”. Насамперед формується здатність до самоконтролю тілесних виявів, встановлюється певне співвідношення виявів впертості і добровільності дій. Особливості такого співвідношення залежать від готовності батьків поступово надавати дитині можливість самостійно контролювати свої дії, ненав’язливо обмежуючи її в тих сферах життя, які є потенційно або реально небезпечними для дитини і оточуючих. Переживання сорому проявляються як лють, спрямована на себе, коли дитині забороняється бути самостійною, коли батьки постійно або роблять усе за дитину, або очікують, що вона робитиме самостійно те, що поки що не може робити. У результаті у дитини може сформуватися невпевненість у собі, слабка воля.

Третя стадія (3–6 років) визначається розвитком дитини за віссю “ініціативність – провина”. При цьому ініціатива додає до автономії здатність брати на себе зобов’язання, планувати, розв’язувати нові завдання, набувати нових корисних навичок. Чи переважатиме у дитини ініціатива, значною мірою залежить від того, як батьки ставляться до її волевиявлення, визнають і задовольняють її право на допитливість, фантазію, творчість.

Почуття провини у дитини викликають батьки, які не заохочують до самостійності або надмірно карають.

Отже, сім’я, особливості взаємодії батьків і дитини багато чому забезпечують (чи не забезпечують) успіхи дитини на подальших етапах її соціалізації.

До характеристик, що визначають особливості соціалізації в сім’ї, зараховують [2; 7]:

- соціально-демографічну структуру сім’ї (соціальне становище членів сім’ї, професійний статус батьків, стать, вік, кількість членів сім’ї, наявність різних поколінь);
- превалуючий психологічний клімат, емоційну настроєність сім’ї;
- тривалість і характер спілкування з дітьми;
- загальну і, зокрема, психолого-педагогічну культуру батьків;
- зв’язок сім’ї з іншими спільнотами (школою, родичами тощо);
- матеріально-побутові умови.

В Україні типовою є нуклеарна сім’я з невеликою кількістю дітей (52,1 % – з однією дитиною), із професійно зайнятими батьками, які

підтримують здебільшого ділові контакти з родичами. У неповних сім’ях виховуються 1,5 млн дітей. Внаслідок зменшення реальних доходів родин переважна їх більшість не має можливості створити для дітей сприятливі умови життя [1].

Отже, сучасна українська сім’я часто не має змоги повною мірою реалізувати свій виховний потенціал. Це спричинюється як особливостями суспільного виховання, так і негативними змінами всередині сім’ї: зниженням її стабільності, малодітністю, послабленням традиційної ролі батька, трудовою зайнятістю жінки та ін.

На особистість дитини особливо впливає стиль її стосунків з батьками, що лише частково зумовлюється їх соціальним становищем.

Як відомо, існує кілька автономних психологічних механізмів соціалізації, за допомогою яких батьки впливають на своїх дітей [5]. Це насамперед ідентифікація і наслідування, у процесі яких діти засвоюють соціальні норми поведінки, ціннісні орієнтації, беручи приклад з батьків, прагнучи стати такими, як вони. При цьому наслідування супроводжується певними очевидними діями, тоді як ідентифікація передбачає ототожнення дитини з батьками на основі сильного емоційного зв’язку з ними.

Крім того, батьки впливають на своїх дітей через механізм підкріплення: заохочуючи поведінку, що вважається правильною, і караючи дитину за порушення правил, батьки поступово вкорінюють у її свідомість систему норм.

Батьки можуть використовувати різні засоби заохочення – соціально-психологічні (наприклад, похвала) чи матеріальні (винагороди, привілеї). При цьому похвала батьків, з якими дитина перебуває у дружніх стосунках, як правило, дієвіша, ніж похвала батьків байдужих, холодних. Ефект заохочення залежить також від того, як діти сприймають його. Якщо в разі очікування винагороди діти дотримуються вимог батьків, то у протилежному разі вони можуть не дотримуватись цих вимог. Аналогічно діти оцінюють похвалу. Якщо їх хвалять за все, що б вони не зробили, похвала перестає бути засобом заохочення.

Якщо потрібно покарати дитину за певну провину, це слід робити одразу після неї. При цьому необхідно бути суворим, але не жорстоким. Надто суворе покарання, як правило, викликає в дитини страх, озлобленість, вона починає уникати людини, що суворо поводить з нею, а в разі загострення стосунків може втекти з дому. Дослідження свідчать: правила поведінки, що нав’язуються через суворі покарання, діти засвоюють найменшою мірою. Покарання буде дієвішим, якщо пояснити дитині, за що її карають. Експери-

ментально встановлено, що дитина швидше підкориться, якщо їй спокійно і дохідливо пояснити, чому вона має це робити, ніж без пояснень покарати за неслухняність [11].

Важливою умовою дії механізмів впливу є авторитет батьків.

Розрізняють такі види авторитету:

- формальний, що визначається особливостями соціальних ролей;
- функціональний, що спирається на компетентність, ерудицію, досвід;
- особистий, що залежить від особистісних якостей.

Авторитет батьків залежить від частоти і якості контактів з дитиною; інформованості про справи дитини; ступеня розуміння і рівня вирішення питань, що турбують дитину; активності в самовдосконаленні і вдосконаленні оточення.

Аналізуючи досвід сімейного виховання, А. Макаренко дійшов висновку: багато хто з батьків не розуміє значення свого авторитету для дітей. Іноді поведінка батьків призводить до формування помилкового авторитету. Наведемо основні його види [6].

- Авторитет пригноблення. При цьому діти виростають або затурканими, безпорадними, або самодурами, відплачуючи за пригноблене дитинство.
- Авторитет чванства, коли батьки постійно вихваляються своїми заслугами, є зарозумілими у ставленні до інших людей. При цьому діти часто виростають хвалькуватими, не вміють критично ставитись до власної поведінки.
- Авторитет підкупу, коли слухняність дитини “купується” подарунками, обіцянками. При цьому може вирости людина, привчена викручуватись, пристосовуватись, яка прагне одержати якнайбільше вигод тощо.

Справжній авторитет ґрунтується на любові, повазі до особистості дитини в поєднанні з високою вимогливістю до неї.

Сімейна соціалізація не зводиться до безпосередньої взаємодії дитини і батьків. Так, ефект ідентифікації може нейтралізуватись механізмом рольової взаємодоповнюваності (наприклад, у сім'ї працьовитих батьків, незважаючи на добрий взірець, дитина може й не бути працьовитою, якщо сім'я не мала потреби виявляти цю якість).

Важливим є також механізм психологічної протидії, коли дитина, волю якої жорстко обмежували, може виявляти підвищений потяг до самостійності, а дитина, якій усе дозволяли, може вирости несамостійною.

І хоча неможливо однозначно виявити залежність конкретних властивостей особистості дитини від властивостей її батьків або ж

від методів їхнього виховання, проте така залежність існує. При цьому різні сфери розвитку дитини пов'язані з різними проявами сімейних взаємин. Так, дослідники Ф. Кован і К. Кован [12] виявили, що когнітивний розвиток дитини найсильніше корелює з особливостями її навчання у процесі спілкування в підсистемі “батько – дитина”, а поведінкова сфера найбільшою мірою пов'язана з поведінкою батьків один до одного при спільній сімейній взаємодії.

Особливо важливими для розвитку особистості дитини є дві пари ознак, які визначають поведінку батьків: прийняття (тепло, любов) – неприйняття (ворожість), що задають емоційний тон стосунків, і терпимість (самостійність, воля) – стримування (контроль), що визначають переважаючий у сім'ї тип контролю і дисципліни.

За віссю “прийняття – неприйняття” в першому випадку основними засобами виховання є увага і заохочення; батьки орієнтовані, насамперед, на виокремлення позитивних якостей дитини, задоволені спілкуванню з нею, сприймають її такою, якою вона є. У другому випадку основними засобами виховання є суворість і покарання; батьки не сприймають своїх дітей (виокремлюють у них, насамперед, негативні риси), не дістають задоволення від спілкування з ними, часом виявляючи ворожість.

Численними дослідженнями доведено перевагу першого підходу до виховання дітей.

Дитина, яка позбавлена любові, має менше можливостей для досягнення високої самоповаги, створення стійкого, позитивного Я-образу побудови теплих стосунків з іншими людьми. Вивчення особистості людей, які страждають на невротичні розлади, відчувають труднощі у спілкуванні та професійній діяльності, свідчить про те, що всі ці явища набагато частіше виявляються в людей, яким у дитинстві бракувало батьківської уваги і тепла.

Недоброзичливість або неухважність, крім того, жорстоке поводження батьків із дітьми викликає в останніх неусвідомлювану ворожість, що спрямовується зовні (наприклад, трансформується в агресивні дії не тільки проти батьків, а й проти сторонніх людей) або всередину і виявляється в почутті провини, тривоги, низькій самоповазі тощо [11].

За віссю “тривожність – стримування” в першому випадку батьки впливають на дитину через похвалу, пояснення їй наслідків дій, обґрунтовують свої вимоги. У другому випадку тактика стримування припускає застосування батьківської влади через наказ, насильство, фізичне покарання, батьківський контроль над бажаннями дитини.

Психолог Д. Баумрінд виявила три моделі поведінки дітей залежно від особливостей поведінки батьків [8]:

- модель I – діти з високим рівнем незалежності, зрілості, упевненості в собі, активності, стриманості, допитливості, доброзичливості, які вміють розбиратися в оточенні;
- модель II – діти, недостатньо впевнені в собі, замкнені й недовірливі;
- модель III – діти, невпевнені в собі, не виявляють допитливості і не вміють стримуватись.

Здійснивши дослідження, Д. Баумрінд вирізняла чотири показники поведінки батьків, що впливають на формування у дітей відповідних рис:

- контроль – високий бал за цим показником означає істотні впливи батьків на діяльність дітей, послідовність у висуванні вимог;
- вимога зрілості – високий бал за цим показником свідчить про те, що батьки висувають вимоги, що сприяють формуванню у дітей зрілості, незалежності, самостійності, високого рівня здібностей в інтелектуальній, соціальній та емоційній сферах;
- спілкування – високий бал за цим показником означає, що батьки орієнтовані на переконання дитини, обґрунтування своїх вимог, готовність вислухати думку дитини;
- доброзичливість – високий бал за цим показником свідчить про зацікавленість батьків у розвитку дитини (похвала, радість від успіхів дитини), тепле ставлення до дитини (любов, турбота).

Сукупність установок батьків, їх емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьками і відповідних способів поводження з нею утворюють стиль сімейного виховання.

Психолог Е. Шефер [8] розрізняє кілька стилів сімейного виховання, що пов'язані, на нашу думку, з авторитарним, ліберальним і демократичним стилями.

Оптимальним для практики сімейного виховання вважається демократичний стиль, що характеризується високим рівнем вербального спілкування між дітьми і батьками; включеністю дітей в обговорення сімейних проблем; урахуванням їхньої думки; готовністю батьків у разі потреби прийти на допомогу дітям, одночасно з вірою в їх успішну самостійну діяльність, адекватним батьківським контролем. Відхилення від демократичного стилю в бік авторитаризму, ліберальної вседозволеності чи надмірної центрації на дитині спричинює відповідні деформації її особистості.

Так, В. Гарбузов вирізняє три типи неправильного виховання, що практикуються батьками дітей, хворих на неврози [13]:

- А (неприйняття, емоційне відторгнення) – неприйняття індивідуальних особливостей дитини у поєднанні з жорстким контролем, регламентацією життя дитини, нав'язуванням їй єдиного правильного (з погляду батьків) типу поведінки; поряд із жорстким контролем цей тип може поєднуватися з недостатнім рівнем контролю, байдужістю, цілковитим потуранням;
- Б (гіперсоціалізація) – тривожно-недовірлива концентрація батьків на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі, очікуванні успіхів часто з недооцінюванням індивідуальних психологічних особливостей дитини;
- В (“кумир сім'ї”) – центрація батьків на дитині, потурання її примхам, іноді на шкоду іншим дітям або членам сім'ї.

Найбільшою мірою шкодять дитині непослідовний, змішаний стиль виховання, неузгодженість і суперечливість установок батьків на процес виховання, оскільки постійна непередбачуваність реакцій батьків позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, породжуючи в неї підвищену тривожність.

Стиль виховання дитини є репродуктивним, тобто багато в чому репродукує стиль виховання, який застосовувався у дитинстві батьків [14]. При цьому самооцінка, Я-образ дитини є інтроєкцією батьківського ставлення і способів керування поведінкою дитини, що реалізується, по-перше, через пряме чи непряме (у зразках поводження) навіювання образу чи ставлення до себе, по-друге, через формування у дитини стандартів виконання тих чи інших дій, формування рівня домагань, по-третє, через контроль за поведінкою дитини, у якому вона засвоює способи самоконтролю.

Я-образ і самооцінка, що навіюються дитині, можуть бути як позитивними, коли дитину переконують у тому, що вона є доброю, розумною тощо, так і негативними, коли дитину переконують у тому, що вона погана, зла, дурна тощо.

У зв'язку з чим Р. Ленг [15] уводить поняття “містифікація” – навіювання дітям, ким вони є. Формами містифікації є приписування (навіювання дитині, що вона слабка, не здатна бути самостійною, погана) та інвалідація (знецінювання думки дитини, її планів та інтересів). У результаті дитина або погоджується з поглядом батьків, або, найчастіше, агресивно виступає проти нього.

Батьки можуть впливати на формування Я-образу дитини також шляхом стимулювання такої поведінки дитини, що може підвищити чи знизити її самооцінку, змінити в неї власний образ. Це спостерігається, наприклад, у результаті орієнтації дитини на реалізацію певних цілей і планів, досягнення тих чи інших стандартів.

Батьки орієнтують дітей бути завжди першими. Часто за цим стоїть бажання батьків бачити дитину видатним артистом, спортсменом тощо, щоб дитина досягла тих цілей, які, можливо, не вдалося реалізувати їм. Якщо при цьому вимоги і плани батьків не збігаються з інтересами і схильностями дитини, її можливостями, це найчастіше призводить до того, що дитина не може реалізуватись, втрачає самоповагу, що спричинюється до негативної Я-концепції.

Розрізняють такі причини неадекватного ставлення до дитини:

- психолого-педагогічна некомпетентність батьків, некритично засвоєні ригідні стереотипи виховання дитини, що призводить до стихійності виховання, неузгодженості установок і дій батьків тощо;
- особистісні особливості батьків;
- особливості взаємин подружжя чи інших членів сім'ї, що проєктуються на дитину.

Якщо перша причина не потребує коментарів, то щодо другої слід зазначити, що ще в 1922 р. А. Адлер описав тип тривожної матері, що надміру опікується дитиною, тим самим паралізуючи її власну активність і самостійність [16].

Дослідник О. Захаров [15], характеризуючи особистісні особливості батьків дітей, що страждають на невроз, зазначає, що матері вирізняються тривожністю і невпевненістю у собі в поєднанні з надмірною пунктуальністю, нетерпимістю, конфліктністю, недостатньою емоційною чуйністю, а батьки – пасивністю, м'якістю, певною мінорністю загального фону настрою.

Негативно впливають на процес виховання дитини не тільки такі індивідуальні особливості батьків, як тривожність і ефективність, а й домінантність, владність, бажання підкорити дітей і домогтися від них беззастережної слухняності (особливо це стосується ставлення матері до сина); марнославство батьків, що призводить до підвищеного рівня домагань щодо можливостей дитини.

Особливості взаємин членів сім'ї так само впливають на психічний розвиток дитини. Так, О. Варга [3], спостерігаючи за дітьми, які страждають на нічний енурез, виявила, що невротичний синдром у дитини стає умовно бажаний і для батьків, витісняючи негаразди у сфері власних інтимних стосунків.

Слід зазначити, що батьки переносять особистісні проблеми і проблеми у стосунках з іншими членами сім'ї на дітей переважно підсвідомо, найчастіше з глибоким переконанням, що саме так дитині роблять добро. Проте в результаті неадекватне ставлення батьків призводить до деформації особистості дитини, утрудняє можливості

її самореалізації, актуалізуючи тим самим необхідність надання сім'ї психологічної допомоги.

Список використаних джерел

1. Алексеев Т. Педагогические проблемы молодой семьи: Навч посібник. – К. : ІЗМН, 1997.
2. Бондарчук О. І. Сім'я як осередок соціалізації дитини // Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах. – К. : АЛД, 1998.
3. Бейкер К. Теория семейных систем М. Боуена: [Ст. амер. психолога] // Вопросы психологии. – 1991. – №6. – С. 155–164.
4. Вишневецкая В.Н. Экспериментальное исследование психологических особенностей антиципации супругами развития своих отношений // Вісник Дніпропетровського університету. – Дніпропетровськ. – 2000. – Вип. 5. – С. 32–41.
5. Гребенников И.Ф. Основы семейной жизни. – М.: Просвещение, 1991. – 153 с.
6. Желдак И.М. Искусство быть семьей: Практическое пособие. – М., 1998. – 75 с.
7. Кабанов М.М., Личко А.Е., Смирнов В.Н. Методы психологической диагностики коррекции в клинике. – Л., 1983. – 310 с.
8. Калашник Т.И. Метод позитивной психотерапии в групповой и индивидуальной психокоррекции. – Одесса – Черкасы – Висбаден, 2000. – 73 с.
9. Ковалев С.В. Психология современной семьи. – М.: Просвещение, 1988. – 185 с.
10. Кошечко Н.В. Тренинг “Молодь вибирає конструктивний конфлікт” // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №7–11.
11. Кравець В.П. Психологія сімейного життя: Навч. пос. – Част. І. – Тернопіль, 1995. – 696 с.
12. Кравець В.П. Психологія сімейного життя: Навч. пос. – Част. II. – Тернопіль, 1995. – 696 с.
13. Кравченко Т., Хромова О. Сімейне виховання та його технології // Учитель. – 2000 №1. – С.17-21.
14. Минухин С., Фишман Ч. Техники семейной терапии / Пер. с англ. А.Д. Иорданского. – М.: Независимая фирма “Класс”, 1998. – 304 с. (Библиотека психологии и психотерапии).
15. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення / За ред. проф. А.Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2003. – 184 с.

16. Москаленко В.В. Конфлікт // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №5. – С. 13–16.
17. Пезешкиан Н. Торговец и попугай. Восточные истории и психотерапия: Пер. с нем. / Общ. ред. А.В. Брушлинского и А.З. Шапиро, предисл. А.В. Брушлинского, коммент. А.З. Шапиро. – 98 с.

The article examines relations between parents and children; negative factors of paternal education, as factors of worsening of mutual relations between children and parents, and also worsening of personality development of child.

Key words: relations, educations, development, conduct, personality, self-appraisal, pedagogical problems, socialization, psychological mechanisms.

Отримано: 14.03.2010

УДК 159.954:82-053.67

О.А. Кривопишина

Експериментальне дослідження жанрової своєрідності літературної творчості в юності

Здійснено експериментальне дослідження жанрової своєрідності продуктів літературної творчості сучасних авторів вербально-художнього тексту; проаналізовані дані стосовно наявності-відсутності залежності між віковими періодами створення творчого продукту і жанровою приналежністю продукту літературної творчості.

Ключові слова: продукти літературної творчості, автори вербально-художнього тексту, жанрова своєрідність, вікові періоди.

В статті представлені результати експериментального дослідження жанрового своєобразия продуктів літературного творчства сучасних авторів вербально-художественного текста; проанализированы данные наличия-отсутствия зависимости между возрастными периодами создания творческих продуктов и жанровым своеобразием литературного творчества.

Ключевые слова: литературные жанры, авторы вербально-художественного текста, возрастные периоды, литературное творчество, творческий продукт.

Актуальність. У сучасній психологічній науці створені передумови для дослідження літературної творчості: виконано ряд фундаментальних досліджень з проблем психології творчості (С.Л. Рубінштейн, Я. О. Пономарьов, Б. М. Кедров, О. К. Тихомиров, А. В. Брушлинский, В. О. Моляко, Н. С. Лейтес, Б. М. Теплов, В. А. Крутецкий та ін.); визначено специфіку особистісного становлення в творчих видах діяльності (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьев, О. О. Бодалев, А. В. Брушлинский, В. П. Зінченко, В. М. М'ясищев, С. Л. Рубінштейн, Д. Б. Ельконін, М. Г. Ярошевський та ін.); вивченні системно-структурні характеристики різних видів творчості (В. В. Давидов, В. М. Дружинін, О. М. Дяченко, Л. А. Венгер, Н. С. Лейтес, О. М. Матюшкін, А. А. Мелик-Пашаев, В. С. Мухіна).

У процесі вивчення психологічних особливостей літературної творчості в юності було проведено біографічне експериментальне та експериментальне констатуюче дослідження процесу літературної творчості на матеріалі (авто)біографічних даних авторів вербально-художнього тексту минулого і сучасності.

Мета: експериментально дослідити жанрову своєрідність продуктів літературної творчості сучасних авторів вербально-художнього тексту.

Завдання дослідження: проаналізувати дані стосовно наявності-відсутності залежності між віковими періодами створення творчого продукту і жанровою приналежністю продукту. **Методи:** анкетування, біографічна бесіда, інтерв'ювання, аналіз продуктів творчої діяльності, якісний аналіз та статистичні методи обробки даних.

Організація і результати дослідження.

У ході експерименту досліджувалися дані групи А (200 респондентів, які займалися і займаються літературною діяльністю в даний час). Групу А було розподілено на дві підгрупи по 100 респондентів у кожній, залежно від якості творчого продукту (далі для зручності називаємо їх відповідно підгрупами А1 і А2). До підгрупи А1 увійшли респонденти з високим рівнем якості творчого продукту, до підгрупи А2 увійшли респонденти з достатнім рівнем якості творчого продукту. До групи Б увійшли респонденти з різним рівнем якості творчого продукту, які в теперішній час не займаються літературною діяльністю (див. рис. 1).

У жанрі казки літературні твори писали лише 13 респондентів із великої вибірки групи А 200. Відповідно статистичні дані через обмеженість методу математичної обробки даних за критерієм χ^2 відсутні.